

RAPORLAR :

TÜRK TARİH KURUMU ADINA YAPILAN 'MALTEPE (SİVAS YANINDA) KAZISI

Dr. TAHSİN ÖZGÜÇ

Arkeoloji Doçenti

1. Höyük ve çevresi

Sivas içindeki Topraktepe kazısından sonra ¹, Sivas ve çevresinin Hattilerden önceki kültürlerini, yani öntarihini aydınlatmak ve hiç tanınmayan bu bölgenin Anadolu arkeolojisindeki yerini öğrenmek için, bu çevredeki höyüklerde de esaslı bir araştırma gerekiyordu. Dündertepe (Samsun yanında), Maşat (Zile güneyinde), Arslantepe ve Karaz (Erzurum yanında) kazılarında sonra, kuzey-güney ve doğu-batı tabii yollarının düğüm noktasında bulunan Sivas çevresini ihmal etmek doğru değildi. Ayrıca Alişar'la Sivas ve Kültepe ile Sivas arasındaki geniş iskân alanı üstünde de hiç durulmamıştı. İşlenmesi gereken bu önemli konunun hiç olmazsa başlamasını sağlamak amacıyla, Sivas'ta bulunduğumuz sırada bu şehre en yakın bir höyüğün incelenmesini de tasarladık ². Sivas'a en yakın höyük v.d. Osten'in bildirdiği Kelhıdık köyü karşısındaki

¹ Sivas içindeki Topraktepe kazısı hakkındaki raporumuz Halil Edhem hatıra kitabında yayınlanmak üzeredir. Bu raporda kazıyı yaptıranlar ve bu işe yardım edenler hakkında bilgi verilmiştir.

² Sivas ve Şarkışla çevresinde prehistorik arkeoloji bakımından ilk araştırmayı v. d. Osten yapmış ve gördüğü höyükleri (OIC 6 s. 50 v. d.) yayınlamıştır. Bundan sonra K. Kökten Sivas'ın doğu ve kuzeyindeki yerleşme yerlerini, Kangal ve Hafik çevresindeki höyükleri görmüş ve yeryüzünden topladığı çanak çömleği (Belleten 32 s. 662-667 ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi Cilt III/5 s. 477-478 de) yayınlamıştır. Bundan başka Dr. Nimet Özgüç Şarkışla'nın 5 klm. doğusundaki Dövrlek köyünden getirilen tunçtan bir Hatti heykeliği münasebetiyle, bu bölgenin Hatti çağındaki iskân durumu üstünde durmuş ve Hatti merkezlerinin varlığına işaret etmiştir (Türk Tarih, Arkeolojya ve Etnoğrafya Dergisi V de yayınlanmak üzeredir).

Maltepe'dir³. Höyük, Kızılırmak'ın ve bugünkü Kelhıdık'ın aşağı-yukarı 500 m. batısındadır (şek. 1). Maltepe Kızılırmak'ın suladığı geniş ve bereketli ovaya kurulmuştur. Devamlı yerleşme yerinin 20 m. güneyinde, birinci zamanın mermerleşmiş kalkerli arazisi sarpça kayalar halinde ve birdenbire yükselmektedir. Höyük'ün doğu ve kuzeyi geniş bir ovadır. Kuzey-batı ve batısındaki arazi tedrici olarak yükselmektedir. Höyük, Sivas ovasını Kelhıdık ovasından ayıran yüksekliğin hemen yanına ve bu iki ovayı birbirine bağlayan geçide kurulmuştur. Hafik-Zara-Suşehri yolu bu yüksek arazi üstünden ve Maltepe'ye 1. klm. mesafeden geçmektedir. Kızılırmak taşınca içinde höyüğün bulunduğu ovayı su basmakta ve bu yüzden köyle Sivas arasındaki münakale keşilmektedir. Höyük ve köyü Sivas'a bağlayan düzenli bir yol yoktur. Kuzeydeki Boğazköprü yolu uzaklığından ötürü tercih edilmemektedir⁴. Köylüler yağmursuz mevsimlerde höyüğün yanından, nehrin geçilemediği zamanlarda da Eğriköprü üstünden⁵ Sivas'a gidip gelmektedir. Bugün bütün ova bir buğday tarlasıdır. Höyük, güney ve batısındaki yüksek araziye mahkumdur. Yerleşme yerinin ilk sâkinleri evlerini ovaya hâkim yükseklik üstüne kurmaktan çekinmişler, düz araziye tercih etmişlerdir. Bu, iskân yerlerinin teşekkül şartları bakımından da önemlidir. Höyük yuvarlak olup, uzaktan adeta bir tümülüsü andırmaktadır. Yüksekliği aşağı-yukarı 18, genişliği 50, uzunluğu 40 m. dir (şek. 3-5). Asıl tepe, yerleşme yerinin akropolüdür. Bunun kuzey-doğusunda hafif bir mail satıhla düz tarlaya intikal eden bir alt şehri, düz yerleşme yeri vardır (şek. 5). Bugün bu "terrace,, bir buğday tarlasıdır. Bunun uzunluğu 50, genişliği 30 m. dir. Kızılırmak taşınca bu düz yerleşme yeri su altında kalmakta ve kültür katının üstünü kalınlığı 10 sm. olan sarı renkli bir toprak tabakası örtmektedir.

Höyüğün tepesi hazine arayıcıları tarafından kazılmış ve büyük bir kısmının tahribine sebep olunmuştur. Kazıya ortalama 12 işçi ile beş gün devam edilmiş ve höyükte iki, "terrace,, da da bir olmak üzere, üç muhtelif ocakta çalışılmıştır.

³ OIC 6 s. 55 ve şek. 58.

⁴ Max van Berchen et Halil Edhem, *Corpus Inscriptionum Arabicarum. Troisième partie-Asie Mineure. Le Caire 1910 s. 1 not 1 Lev. VII.*

⁵ Adı geçen eser s. 1, not 1 ve Lev. VII.

2. Yapı katları ve mimarlık durumu

a) *I. yapı katı*. Höyüğün güney ve kuzeyinde açılan 6. 20x 4. 30 ve 6. 50 x5 m. ölçüsündeki iki ocağın birincisinde bir, ikincisinde üç yapı katı tespit edilmiştir. Güney ocağının ortasında (şek. 3) ve 0.50 m. derinlikte iri ve işlenmemiş taşlardan yapılmış kare biçimli bir yapı temeline raslanmıştır. İri, ve yassı taşların arası ufak boylularıyla doldurulmuş olup, üst kısımları ele geçirilememiştir. Ben bunun bir kule temeli olduğunu tahmin ediyorum. Kulenin 1.80 ve 2 m. boyundaki iki temeli açıklanmış ve bunların bir birine kaim zaviye teşkil etmemek üzere birleştiği görülmüştür. Temelin kalınlığı 2 m. den daha az değildir. İç ve dış yüzüne iri taşlar yerleştirilmiş, ortası da ufak boyluları ile doldurulmuştur. Bazı yerinde iki taş dizisini korumuş olmakla beraber, çoğunluk tek dizililerdedir. Temelin mermerleşmiş kalker blokları, höyüğün yanındaki taş ocağından getirilmiştir. Ufak taşların arasındaki sarı renkli çamur harç kalıntıları bugün dahi bellidir. Bu harç, civardaki ham topraktan temin edilmiştir. Taşlarda çekiç kullanılmadığından, düzenli bir duvar sağlanmamıştır. Kule temelinin çok hırpalanmış olmasına rağmen, geri kalan iri taşlarının durumu, bunun bir sur parçasına bağlandığını göstermektedir. Kalıntılara göre, kule kare biçimli olup, surun önüne yapılmıştır. Bedenden ileri çıkıntısı 2 m. den fazla değildir. Bu kule tipi, Batı Anadolu'da I. Troia'danberi kullanılmaktadır⁶. Görünüşe göre, surun temeli kuleninkinden daha kalındır. Yarmamızın ortasından geçen bu sur izlerinin iç kısmında ufak kalker taşlarıyla yapılmış bir ev temeli görülmüştür. Ocağın henüz kazılmıyan kısmına doğru devam ettiği görülen bu temelin genişliği 0.65, ele geçirilen uzunluğu 2.70, yüksekliği de 1.40 m. dir. Bu, höyüğün merkezinde 30/40 yıl önce yapılan kaçak kazılardan kurtulabilen yapılara aittir. Kule ile aynı yapı katına ait olan bu temel, şehir surunun çevrelediği sivil ev kalıntılarında bir tanesidir. Dört köşeli bir odanın bir yanını çevreleyen bu yapının tabanı iyice temizlenmiş ve bilhassa ocak kalıntılarının varlığıyla de doğrulanmıştır. Odanın tabanında ve daha üstteki toprak yığıntısıyla, suru örten toprağın içindeki çanak çömleğin daima aynı özelliğe sahip olduğu tesbit edilmiştir. Sur ve evin zorla yıkıldığını ve hatta yakıldığını, her yerde görülen

⁶ AJA. 39, s. 553, 556 ve gerisi

yangın ve kömürleşmiş ağaç izlerinden anlıyoruz. Bundan sonra höyük, bir iskân sahası olamamış ve bu durumunu bugüne kadar korumuştur.

Şehir surunu iyice aydınlatılabilmek için höyüğün kuzey tarafında ikinci ocağımızı açtık. Gerçekten burada surun kurtarılabilecek önemli bir kısmını açıklamak imkânını bulduk. Yer yüzünden 50 sm. sonra başlayan surun ilk taşları dahi, kalenin diğer yönde olduğu gibi, zorla yıkıldığını ve bir daha onarılmadığını göstermektedir. Temelin bu yöndeki genişliği 3 m. den daha az değildir. Alttaki taş dizileri "in situ," durumunda kalmıştır. En irisi 70X50 sm. olan bu taşların arası ufak boylularıyla doldurulmuş ve yanyana duran büyükleri de birbirine alıştırılmıştır. Kalker blokları düzensiz ve bazıları yassı, bazıları da yuvarlaktır. Surun en önemli özelliği şivli oluşudur (şek. 7). Şivli surun bugünkü yüksekliği 2 m. dir. Buradaki çanak çömlek parçaları güneydeki yarmanın birinci yapı katında bulunanlarından farksızdır.

İç Anadolu'da askerî yapılara ilk defa Bakır Çağında raslandığı malûmdur⁷. Bu çağda Alishar'ın hem sitadeli, hem de aşağı şehri birer surla çevrilmiştir⁸. Buradaki surun şivsiz oluşu, Alishar'ı Maltepe'den ayıran teknik bir özelliktir. Kasa tertibine göre yapılan Ahlatlıbel suru da şivsizdir⁹. Bununla beraber, I. ve II. Troia'nın muhtelif yapı katlarına ait olan monümental surlarının az veya çok ölçüde şivli olduğunu, yani bu bakımdan Maltepe örneğine paralel bulunduğunu da belirtmeliyiz¹⁰. Ayrıca şivli duvar tekniğinin VI. Troia'da da devam ettiğini¹¹ ve Hattilerin bu tekniği kullanmakta usta olduklarını Boğazköy'deki şehir kapılarının yanındaki duvarlarla, Alacahöyük'de üstüne şehir surunun kurulduğu anlaşılan toprak yığıntıyı içten destekliyen iri örgülü duvarlar da doğrulamaktadır. Bugüne kadar İç Anadolu'da şivli sur tekniğinin ilk örneğini Boğazköy'deki Büyükkale'ye kurulan Eski Hatti duvarı (V. kat) temsil etmekteydi¹². Biz bundan önceki bir

⁷ OIP XXVIII s. 112.

⁸ OIP XXVIII s. 110 - 120.

⁹ Türk Tarih Arkeolegya ve Etnoğrafya dergisi II s. 6-10.

¹⁰ W. Dörpfeld, Troja und İlion Athen 1902 s. 45 v. d.; AJA 39 s. 22, 953, 566; 41 s. 26;

¹¹ W. Dörpfeld, Troja und İlion s. 108 v. d.; AJA 39 s. 23, 25, 562 - 563; 41 s. 462, 592 - 4; 43 s. 207.

¹² K. Bittel und R. Naumann, Boğazköy II Neue Untersuchungen Hethitischen Architektur. Berlin 1938 s. 11-12.

etüdümüzde "Öntarihte İç Anadolu'nun askerlik yapıları iyice incelenir ve buluntular artarsa, bu tekniğin daha eski çağlarda da bilindiği anlaşılabilir; buluntuların kronolojisine göre şivli duvar Anadolu'ludur," demiştik¹³. Maltepe suru bu tekniğin Sivas'a kadar eriştiğini ve eskiliğini göstermesi bakımından görüşümüzü doğrulamış sayılabilir.

b) *II. yapı katı.* Güney ocağındaki yıkık kule ve temeli kaldırıldıktan sonra, 1.90 m. derinlikteki birinci evin altında, II. yapı katına ait yeni bir evin temelleri görüldü. Taşların dizilişi I. sinden farklı olmamakla beraber, duvarın istikameti değişmiş ve evin büyük bir kısmı sur kurulurken tahrip edilmiştir. II. yapı katında — şehrin hiç olmazsa bu kısmında — bir sur izi görülmediği ve iskân yerinin son safhada tahkim edildiği anlaşılmaktadır. İkinci yarmanın şivli suru kaldırılmadığından, derine inilememiş ve sur meydana bırakılmıştır.

c) *III. yapı katı.* II. yapı katının 40-50 sm. altında III. yü temsil eden bir ev oldukça sağlam durumda açıklanmıştır (şek 6). Yalnız küçük bir kısmı meydana çıkarılamayan bu evin temelleri ufak ve düzensiz taşlarla yapılmıştır. Kerpiç ve kapı izlerine ait kalıntıya raslanmamıştır. Temellerin genişliği 75 sm., ele geçirilebilen yüksekliği 50 sm. ve açılabilen duvarların boyu da 4.60X3.50 m. dir. Bölme duvarının uzunluğu 1.70 m. dir. Ev, büyüğü dik dörtgen, küçüğü kare biçiminde olmak üzere, iki odalıdır. İstikameti doğu-batıdır. Ocak büyük odanın bir köşesine yapılmıştır. Odaların tabanı sert ve dışardan getirilen bir çamurla sıvanmıştır. Bölme duvarın taşları arasında girişlerin kullanıldığını kömürleşmiş ağaç kalıntıları belgelendirmektedir. Evin teknik ve plânı bu çağdaki İç Anadolu evlerinden farksızdır. Bu yapı da yerinde bırakılmıştır.

3. Küçük buluntular

a) *Boyaltı çanak çömlek.* I. yapı katındaki evin tabanında ve her iki oaktaki suru örten kalıntılar arasındaki çanak çömleğin birlik gösterdiğini görmüştük. Sağlam olarak ele geçirilemeyen bu buluntular çok ilgi çekicidir. Buradaki polikrom ve monokrom çanak çömlek yanyana, bir arada, yani aynı derinlikte ve aynı

¹³ Belleten 37 s. 21 not 58.

yapı katında bulunmuştur. Çoğunluğu teşkil eden boyalıların hamuru, iç ve dışının astarı açık ve koyu kremdir. Ayrıca dışı krem, içi koyu gri, kirli krem ve açık astarlı olanları da vardır. Hamurlarına daima kum taneleri karıştırılmıştır. Çok iyi pişirilmiş olup tannandır. Çoğu elde, azı (% 20 si) çarkta yapılmıştır. Açık zemin koyu, açık kırmızı ve kahverengiyle boyanmıştır. Yalnız, bir iki parçanın siyaha boyandığı da görülmüştür. Bazılarının yalnız dışı, bazılarının da hem dışı, hem içi boyanmıştır. Motifler daima geometriktir. Birbirine paralel olarak yapılmış basit hatların yanında, kalın şeritler, dik hatları kesen iğrilerin sağladığı baklava dilimleri, iç içe giren açılar, üç hatlı zikzak motifi, içleri doldurulmuş mainler, parmak ucu ile yapılmış daire biçimli ve uçları sivri şeritler çoğunluğu teşkil etmektedir (şek. 28-65). Kalın cidarlı kapların süsleri daha kalın şeritler halindedir. Boyunlu vazoların bilhassa silindir biçimli boyunları paralel hatlarla süslenmiştir (şek. 47). Derin olmıyan çanaklarla, silindir boyunlu vazoların ağız kısımlarının içleri de boyanmıştır (şek. 42, 59-63, 65). Yalnız bir örneğin dibi iç içe giren açılı motifiyle süslenmiştir (şek. 57).

Kap biçimleri bol ve çeşitli değildir. Ayrıca boyalı ve boyasızların şekilleri de birbirinden farksızdır. İçeri çekik kenarlı, basit profilli ve düz dipli çanak tipinin çoğu elde, pek azı da çarkta yapılmıştır (şek. 102 - 104). Silindir boyunlu, dışarı çekik ve kıvrık kenarlı, geniş karınlı ve düz dipli vazo tipi en çok kullanılanıdır (şek. 113 - 114). Ufak boylu olan boyalı kapların hiç-birisi mutfak eşyası değildir. Bunlar lüks sayılabilecek kap kakak nevine aittir. Kulplulara ve düğmelilerine raslanmamıştır.

b) *Tek renkli çanak çömlek.* Boyalı kapların teknik ve biçimine uyan krem astarlı vazo ve çanaklardan başka (şek. 105 - 106, 115 - 116), içi - dışı siyah boya astarlı, iyi perdahlı ve ince cidarlı kapların yanında, astarsız ve kirli siyah olanları da vardır. Ayrıca kahverengi, kırmızı ve gri astarlı, perdahlı küçük çanaklar da az değildir. Hamurlarına kum ve mika karıştırılmıştır. Kirli siyah olanlarıyla, kahverengiler elde ve birkaç tanesi de çarkta, geri kalanlar elde yapılmıştır. Azınlığı temsil etmelerine rağmen, siyah, kırmızı ve kahverengi astarlılar Orta Anadolu'nun tipik Bakır Çağı örneklerinin tekerrüründen başka bir şey değildir. Bunların en büyük önemi, yanlarında bulunan boyalıları tarihlen-

dirmiş olmalarıdır. Boyalılarına bakınca tek renklilerin sayısı daha azdır. Bunlardan büyük bir kısmının ağız kenarı kabartma tarzında sicim motifleri ve çukurcuklarla süslüdür (şek. 69 - 72). Elde yapılan dışarı (şek. 109, 111) ve içeri çekik kenarlı (şek. 107-108, 110) siyah ve kahverengi astarlı çanak tipi Bakır Çağı biçimlerini temsil etmektedir. Dipleri düz ve kalıncadır (şek. 126). Dışarı çekik kenarlı vazunun boynunda yanyana yapılmış iki mececik vardır (şek. 117).

I. yapı katında görülen boyalı çanak çömlek derine inildikçe azalmış ve II. katta görülen birkaç parçadan başka, II-III. de bulunmamıştır. Buna göre, Maltepe'nin II-III. yapı katı, birkaç boyalıdan sarfınazar, tek renklilerle karakterlenmektedir. Her iki yapı katındaki çanak çömleğin teknik ve biçimleri arasında ayrılık olmadığından, burada beraber işlenmesi uygun görüldü. Bunları renklerine göre üçe ayırmak mümkündür: 1. Dışı siyah astarlı, perdahlı ve cam gibi parlayan ilk grup elde yapılmıştır. İçleri kahverengi, kırmızı, siyah veya gri astarlıdır. Hepsi basit profilli vazo ve çanakları temsil etmektedir. Bunlar, bilinen Bakır Çağı örneklerine bir yenilik katmamıştır (şek. 87, 118, 125). Kalın cidarlı olanlarının tekniği daha kabadır (şek. 119-120). 2. İçi dışı kahverengi astarlı ve perdahlı olanları da elde yapılmıştır. Bunlar arasında perdahsız ve astarsız mutfak kapları da az değildir. Biçimleri yukarıda görülenler gibidir (şek. 86, 88). 3. İçi dışı koyu gri, kirli astarlı ve perdahlı olanlar da elde yapılmıştır (şek. 124). Bu grupta ağız kenarlarının dışı kalınlaştırılanlarla (şek. 121), delikli olanları da (şek. 122) vardır. Dipleri düz ve kalındır (şek. 112). Biz II. yapı katında pek az ölçüde görülen ve üçüncüde de hiç raslanmayan basit profilli boyalı çanak parçalarının I. yapı katına aidiyetini ve burada intrusion olduklarını düşünüyoruz (şek. 123). Ayrıca II. katta çarkta yapılan birkaç parçanın da son yapı katına aidiyetini tahmin ediyoruz.

Bu açıklamamızdan sonra, Maltepe'nin I. yapı katında boyalıların, II-III. de de tek renklilerin hâkim olduğu görülmektedir. Her üç yapı katındaki tek renkliler arasında anmağa değer bir ayrılık yoktur. Yalnız I. kattakilerin bir kısmı çarkta, diğer ikisinininkiler de elde yapılmıştır. I. katın sicim örgeleriyle süslü kaplarını (şek. 88 müstesna) ve hele krem astarlılarını eski yapı katlarında bulmak mümkün değildir. Bu üç ayrılıktan başka, her

üç yapı katındaki çanak çömleğin teknik ve biçimleri arasında bir ayrılık bahis konusu değildir. İlk kap biçimleri kesiksiz bir tekâmül göstermektedir. Esasen yapı katları arasında da bir kesikliğe, yangına veya büyük bir tahrip izine raslanılmamıştır. Her kat, kendisinden sonrakine normal bir şekilde intikal etmiş, yalnız sonuncusu yakılmış, yıkılmıştır. İlk büyük yenilik sonuncu yapı katında üstünlüğü kuran krem astarlı boyalı kaplarla çarkın ortaya çıkışıdır. Yalnız bu iki yenilik de kapların renk ve biçimlerini değiştirmemiştir. Buna göre normal akışını takip eden kültürün son safhasında çanak çömleği boyama ve onları çarkta yapma âdeti girmiş bulunmaktadır.

Şivli şehir surununun düşük taşları arasında, muhtelif kültür bölgelerine yayıldığını gordüğümüz iki oluklu balta (şek. 9-10), ayrıca, ilk ocakta kemik bir bizle, taştan bıçak, ortaları delik ve pişmiş topraktan yapılmış sivri uçlu nesnelere üçü açığa çıkarılmıştır (şek. 23-27).

4. Kronoloji

Ben başka bir yerde yayınlanacak olan etüdümdede, Anadolu'da muhtelif çağlarda görülen boyalı çanak çömleğin yayılışı ve birbirine olan münâsebet derecesi üstünde durmuştum. Bu bakımdan bunları burada tekrar etmeyeceğim; yalnız Alişar'da Bakır Çağı denilen kültürün ilk ve son safhasında raslanan boyalı çanak çömleğin ince ve kalınca şeritler halindeki basit süslerini, main motiflerini ve iç içe giren açılardan sağladığı zikzak şeritleri Maltepe'de de bulmak güç değildir¹⁴. Ayrıca Alişar'ın kulpsuz ve emziksiz boyalı kaplarının¹⁵ mahallî özellikleri bir yana bırakılırsa, Maltepe'dekilere benzediği inkâr edilemez. Yalnız unutulmaması gereken en önemli nokta, bütün Alişar kaplarının elde yapılmış olmasıdır. Bundan başka, Kültepe'de de Alişar'daki Bakır Çağı boyalılarına benzeyen örneklerin varlığını biliyoruz¹⁶. Alacahöyük'ün V. ci, yani yakılmak suretiyle ortadan kaldırılan son yapı katında bulunan çanak-çömlek arasında, Alişar ve Maltepe'deki motiflere bağlananlar az değildir¹⁷. Ayrıca v.d. Osten'in Alişar'da "intermedi-

¹⁴ OIP XXVIII s. 151, 154 şek. 162, 1-3, 8; 163, 2-5; 164, 6; Lev. IV, 4.

¹⁵ OIP XIX s. 42 Lev. VIII b331 ve şek. 44.
32, 107.

¹⁶ Henri de Genouillac, Céramique Cappadocienne II, 1926, Lev. 30, 106;
32, 107.

¹⁷ Bunlar henüz yayınlanmamıştır.

ate,, olarak adlandırdığı boyalı çanak çömleğin geometrik motiflerine ve hususiyle main biçimlerine, basit ve zikzak şeritlerine Maltepe'de de raslanmıştır¹⁸. Yalnız desenlerdeki bu birliğe kap biçimleri uymamaktadır. Bunların tek ve çift kulplu örnekleri, kısa boyunlu, geniş karınlı ve kesik kenarlı derin çanakları Maltepe'de yoktur. III. Alishar desenlerini ve hele kap biçimlerinin benzerlerini Maltepe'de bulmak mümkün değildir. Yalnız buranın çok basit motiflere inhisar eden süslerini, III. Alishar'ın çeşitli ve mütakâmil motifleri arasında da bulmak, kesin sonuçlar çıkarılmasına uygun değildir. Benzerliğin yanındaki ayrılık daha büyüktür. Bununla beraber her iki yerde de hâkim motifin -şu veya bu şekilde sağlanan- baklava dilimleri tarzında olduğunu, yeri gelmişken belirtmeliyiz. Boğazköy'de açık zeminleri siyah, koyu kahverengiyle boyanan Eski Hatti çanak çömleğinin üçgen ve main biçimindeki motifleri¹⁹, Maltepe'dekilere benzemekle beraber, kap biçimleri arasındaki münasebeti sezmeğe güçtür.

İç Anadolu boyalılarıyla Maltepe'dekilerin karşılıklı durumunu gördükten sonra, Sivas'dakilerin tarihi veya daha geniş anlamda devri üstünde durabiliriz. Esasen, yukarda da belirtildiği gibi, elde yapılan boyalıların teknik ve biçimleriyle, bunların yanında bulunan boyasız Bakır Çağı parçaları bu tarihlendirmeyi tamamen sağlamış bulunmaktadır. Bunların biçimleri Orta ve Kuzey Anadolu'daki Bakır Çağı kaplarından farksızdır. Kulpsuz ve memesiz oluşları mahalli özellikleridir. Kapların içine ve dışına parmak ucuyla yapılan daire ve parmak biçimindeki süsler de yalnız Maltepe'ye hasır. Pek basit olan ve çeşitli tiplere ayrılmıyan çanak ve vazoların eşleri iyi tarihlenen Alishar'da az değildir²⁰. Bundan başka, boyalıların biçim ve desenleri en çok Bakır Çağı kültürünün son safhasında bulunanlara benzemektedir. Bize göre, Maltepe'deki kültürün boyalılarla karakterlenen son safhası, Orta Anadolu'da ve hususiyle Alishar-Alacahöyük'deki Bakır Çağı kültürünün son safhasıyla çağdaştır. Bunun altındaki II-III. yapı katı da aynı kültürün daha eski safhasına paralel gitmektedir. Biz bu

¹⁸ OIP XXVIII şek. 232-235 ve XIX şek. 252 ve Lev. 17a.

¹⁹ K. Bittel und H. G. Güterbock, Boğazköy I s. 37 Lev. 12, 3-5 ve MDOG 75 s. 36 şek. 18g ve 77, 18a.

²⁰ Genel olarak: OIP XXVIII şek. 174, 29-39 ; 175, 35-36 ; 176, 19-20 ; 177, 1-18 ve 38-42.

sonucu çıkarırken geometrik motiflerin benzerliğine ikinci derecede önem verdik. Çünkü Önasya'nın ilk kültürlerinde görünmeye başlayan bu motiflerin uzun müddet kullanıldığı ve hatta M. ö. birinci bine kadar indiği malumdur. Bu bakımdan motif benzerliğinin önemi, teknik ve kap biçimlerindeki benzerliğe bakınca daha azdır.

Yalnız burada açıklanması gereken son nokta, Maltepe kaplarından azının (% 20) çarkta yapılmış olmasıdır. Bu çark ağır dönen neviden olmayıp, izlerine göre mütakâmil olanını temsil etmektedir. Orta Anadolu'daki çağdaşlarının elde yapılmış olması, Maltepe'dekilerin daha geç bir zamana ait olmaları ihtimalini kuvvetlendirmekte isede, biz bunun burada bir kronoloji kıstası olamayacağını düşünüyoruz. Çünkü, çark Batı Anadolu'da II. Troia'nın ikinci safhasında, yani Orta Anadolu'dan daha önce kullanılmağa başlanmıştır²¹. Orta Anadolu'ya bu yenilik Hatti'lere ait olduğu söylenen çanak çömlekle birlikte, yani, 2000 den sonra girmiştir. Bu bakımdan Troia; Alishar, Kültepe ve Alaca'ya tekaddüm etmiştir. İzlerine göre, ilk Hatti çağındaki çark da Maltepe'de olduğu gibi, mütakâmil, yani, sık, düzenli ve ince çizgiler halindedir. Bizce bunun da bir prototipi, veya "Prototur-net", safhası olmalıdır. Bu, henüz keşfedilmemiştir. E. Schmidt, Alishar'da III. katta bulunduğunu söylediği çarklı kapların II. tabakaya aidiyetini, yani bu katta intrusion olduğunu açıklamışsada²², v. d. Osten bu gerçeği: "The Typical Pottery of the Early Bronze Age is handmade. Only a few sherds were found which could possibly have been made on a wheel", şeklinde ifâde etmiştir²³.

Buna göre çark, Orta Anadolu'da da Hattilerden önce ve III. Alishar'da keşfedilmiştir. Ben bu Alishar kaplarını vaktiyle Müzede incelemiş ve bu gerçeği doğrulamak imkânını bulmuştum. Bu duruma göre, Orta ve Batı Anadolu'da çarkın kullanılmağa başlanışı arasındaki zaman farkı oldukça kapanmış bulunmaktadır. Alishar'ın III. kültüründe çark kullanılmağa başlandığı sırada, bu kültürün izlerine raslanmayan iskân yerlerinde Bakır Çağının son safhası, yani elde yapılmış çanak çömleğin kullanılmasına devam edilmekteydi. Bu pek tabii olarak yeni keşfedilen bir âletin her yerde aynı zamanda kullanılmıyacağını da belgelendirmektedir. Girit ve Yu-

²¹ K. Bittel, *Prähist. Forschung in Kleinas. İstanbul 1934 s. 32.*

²² OIP XIX s. 194.

²³ OIP 28 XXVIII s. 230.

nanistan'daki durum da Anadolu'daki gibidir. Burada çarkın ilk örneği Eski Hellas ve Eski Minos'un üçüncü safhasında görülmüştür²⁴. Bununla beraber, bu âdet Anadolu'da olduğu gibi, Kıt'a Yunanistan'daki muhtelif merkezlere de aynı çağda yayılmamıştır. Bunun için en güzel örnek, Koraku'daki Eski Hellas çanak çömleğinin tamamen elde yapılmış olmasıdır²⁵. Önyasya'nın durumu bundan çok farklıdır. I. Susa ve El-Ubeyd çanak çömleğinin bir kısmı ağır dönen çarkta yapılmıştır²⁶. Bu âleti Tel-Halaf kültürünün geç safhasında da bulmak mümkündür²⁷. Yalnız Güney-doğu Anadolu'ya daha önce yayılan bu teknik, Malatya üstünden Sivas çevresine daha erken erişmiş olabilir. Ayrıca III. Alişar'da bilinen bir âlet Sivas çevresinde onunla çağdaş olan bir kültürün son safhasında da kullanılabilir. Bu bakımdan elde veya çarkta yapılmış olmalarına büyük bir önem verilmemesi gerektiğini, Alişar-Maltepe'deki durumun, Eutresis-Koraku'dakine de benziyebileceğini düşünürüz.

Maltepe, Anadolu'da Troia'dan sonra ilk çarkın kullanıldığı ikinci merkezdir. Aslantepe'de 1946 yılında C. Schaeffer tarafından yürütülen kazılarda bulunan boyalı çanak çömleğin yayınlanması, mukayese ve kronolojimizin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Maltepe höyüğü, Hatti çağında iskân edilmiştir. Bu devirde terkedilen höyüğün yerini, Sivas içindeki Topraktepe tutmuştur. Maltepe'deki bazı motiflerin Boğazköy ve Alacahöyük'de Eski Hatti katında bulunanlara benzemesini, bunların İç Anadolu boyalılarının prototipleriyle çağdaş olması suretiyle aydınlatmalıdır. Sivas çevresinde boyalı çanak çömleğin keşfi, Orta Anadolu'nun bir bölgesinde tek renkliler kullanılırken, henüz bilinmiyen diğer bir kısmında da boyalıların kullanılmış olabileceğini sezen Bittel'in görüşünü de doğrulamıştır²⁸. Bu istasyon İç Anadolu'da görülen boyalı Bakır Çağı çanak çömleğinin umulduğundan daha geniş bir alana yayıldığını ve doğuya doğru gidildikçe merkezlerin arttığını göstermektedir. Ayrıca Kılıç Kökten tarafından Kangal çevresinden derlenen boyalı yeryüzü

²⁴ H. Goldman, Eutresis 1931 s. 115 ve The Palace of Minos I s. 78.

²⁵ C. Blegen, Korakou s. 4.

²⁶ Iraq II (1935) s. 64.

²⁷ V. Christian, Altertumskunde des Zweistromlandes s. 95.

²⁸ MDOG 72 s. 15

buluntuları da buna bir işaret sayılmalıdır²⁹. Boyalı çanak çömleğin bu istikametteki yayılışı bu nev'in menşei üstünde duranlara esaslı bir ipucudur.

5. Aşağı şehrin kazısı

Aşağı şehrin güney-doğusunu tabiattan yüksek arazi, batısını da höyük korumaktadır. Kuzey ve kuzey-doğusu nehre doğru genişliyen bir ova halindedir. Zaman zaman Kızılırmak sularıyla örtülen aşağı şehrin tam ortasında 4X3. 24 m. ölçüsünde bir ocak açtık. Burada 1. 40 m. derinlikte ana toprağa erişildi. Profilde de görüldüğü gibi (şek. 2) I. tabaka nehrin bıraktığı sarı renkli mille, alttaki ilk iskân seviyesine ait koyu renkli toprağın halitasından müteşekkil bir yığıntıdır. Bu seviyede çanak çömleğe raslanmamıştır. Asıl yerleşmeyi bunun altındaki II. kat temsil etmektedir. Bu yanmış, tuğlalaşmış kerpiç kalıntılarının sağladığı koyu kırmızı renkli bir yığıntıdır. Bu tabakadaki bir evin mutfağı tam olarak ele geçirildi. Yakıldıktan sonra olduğu gibi bırakılan bu mutfağın içindeki çanak çömlek, zahire küpleri ve tandır "in situ,, durumlarını korumaktaydı. Tuğlalaşmış kerpiç parçaları arasında kömür izlerine ve midye kabuklarına da raslanmıştır. Kesitte siyah bir damar halinde görülen izler yanan kirişlerin artığıdır. Mutfak ve ona ait olan evin taş temel kullanılmadan, doğrudan doğruya kerpiçle yapıldığını ve bunların kirişle takviye edildiğini görüyoruz. Çamuruna saman karıştırılan kerpiçlerin boyu 50X25X30 sm. dir. Yassı olan bu kerpiçler, genişliği 50 sm. olan bir duvarı örmeğe yeter bir ölçüye sahiptir. Yanan ve yıkılan bu kerpiç duvar, tabandaki küçük eşyanın da tahribine sebep olmuştur. Mutfağın tabanı düz ve sert bir tabaka halindeydi. Kap kacak da bu tabanda ve guruplar halinde duruyordu. Odanın kuzey kenarındaki yuvarlak ocak, yassı taşlarla yapılmıştı (şek. 8). Çapı 1. 60 m. dir. Taşların üstü sıvasızdır. Dairenin kenarı kalın kerpiçlerle tahdit edilmiştir. Üstündeki kül ve kömür izleri bugün dahi bellidir. Bu, Anadolu'nun ilk kültürlerinde ve her yerde kullanılan en basit bir ocak tipidir. Ocağın yanında dolu olarak bırakıldığı anlaşılan birkaç çanakla bir ağırlık bulunmuştur. Aşağı şehir bu seviyenin yapıları yakıldıktan sonra terkedilmiş ve bir daha iskân edilme-

²⁹ Belleten 32, s. 662-667.

miştir. Düşük taş ve yanık kerpiç artıkları kırmızı renkli profilde toplu ve dağınık durumda görülmektedir.

Anatoprak üstündeki ilk yerleşmeyi, III. tabaka temsil etmektedir. Bu, koyu, yeşil renkli bir toprak kitlesidir. Bu özelliğiyle ikincisinden kolaylıkla ayrılabilir. Burada ince bir şerit halinde devam eden kömür izi büyük bir yangının işaretçisi değildir. Bu katta yapı kalıntılarında ve düşük taşlara raslanılmadı.

6. Küçük buluntular

a) *Son katın çanak çömleği.* II. ve III. katın, yani ilk ve son yerleşme seviyesine ait olanlardan farklıdır. Bu bakımdan bunları ayrı ayrı incelemeye lâzımdır. III. veya ilk yerleşme katının çanak çömleği elde yapılmış ve hamuruna kum karıştırılmıştır. Kahverengi astarlı ve perdahlılar çoğunluğu temsil etmektedir. Kapların hem kaba, hem de iyi işlenenleri vardır. Perdahlıların sayısı, perdahsızlardan daha azdır. İçi ve dışı siyah, içi kırmızı astarlı kap nevi, pek azdır. Biçimleri bol ve çeşitli değildir. Mutbağının tabanında bulunan küp ve çömleklerin ağız kenarları çoğunlukla dışarı çekik, karınları geniş, boyunları silindir biçiminde ve dipleri düzdür (şek. 75, 77, 78, 79, 80, 101). Orta ve Kuzey Anadolu'da Bakır Çağı kültüründe çok raslanan bu çömlek tipinden başka, bilhassa Maltepe'ye has olanları da vardır (şek. 81-83, 100). Geniş ve yuvarlak karınlı olan bu çömlek tipinin omuzu içeri doğru incelmış ve ayrıca içeri çekik bir kenar meydana getirmiştir. Kulpsuz olan bu çömlekler, daima dik oturtulmuş durumda bulunmuştur. Dışı kırmızı kahverengi, içi siyah astarlı ve basit profilli çanak tipi, tipik Bakır Çağı örneklerinden farksızdır (şek. 84, 85, 89, 90, 93). Düz dipli, geniş karınlı, silindir boyunlu ve mütenazır kulplu küp, kahverengi astarlı Sivas kaplarının mahallî özellik gösteren bir tipini temsil etmektedir (şek. 11). Şerit kulplu, boyunlu çanak da Maltepe'ye hastır (şek. 15-18). Daima kahverengi astarlı ve perdahlı olan bu kapların kulpları, bazan dirsekli, çift memelidir (şek. 16-20). Bu da yerli bir özelliktir. İç Anadolu'nun basit fincanları burada da az değildir (şek. 19-20). İçeri çekik kenarlı derin çanakla (şek. 13), keskin karınlı ve boyunlu bardak tipi de (şek. 14), Maltepe'de çok kullanılmıştır. Çömlek ve derin çanaklardan bazılarının meme biçiminde tek ve çift

kulpları vardır (şek. 68, 73-74, 99). Alacahöyük'de Kalkolitik³⁰, Düdartepe'de Bakır Çağında görülen³¹ emzik tipine, bu katta da raslanmıştır (şek. 22).

Tepedekilerin aksine, çanak çömlek süssüzdür. Yalnız kaba işlenmiş çömlek tipinin ağız kenarı altında, kabartma şeritlerin ortası derince noktalar halinde parmakla veya bir aletle çukurlaştırılmıştır (şek. 66, 68, 99). Bir nevi sicim örgüsünü andıran bu süslerin Anadolu'nun diğer bölgelerinde de sevildiği malumdur. Koyu kahverenkli ve perdahlı bir çanağın omuzu zikzak motifiyle süslenmiştir (şek. 76).

b) *İlk katın çanak çömleği.* İlk veya III. yerleşme katının çanak çömleği de elde yapılmış ve hamuruna kum karıştırılmıştır. Burada üstteki katı karakterlendiren kahverengi astarlı, kalın cidarlı iri kaplar bulunmamıştır. Üstünlük, gri ve kahverengi hamurlu, içi dışı siyah, içi açık kahverengi astarlılardır. Perdah tekniği çok üstün olup, siyah astarlı ince kapların cam gibi parlamasını sağlamıştır. Alevin tesiriyle kapların ağız kenarları, dışı da kahverengileşmiştir. Teknik ve renkteki değişikliğe rağmen, kap biçimlerinde esaslı bir yenilik görülmemektedir. Basit profilli, parlak astarlı çanakların yanında (şek. 97-98), dışarı çekik kenarlı, boyunlu/boyunsuz vazolar da görülmektedir (şek. 91, 94-96). İçi gri, dışı siyah astarlı, parlak bardağın biçimi, gördüklerimizden farklıdır (şek. 12). Bu, İç Anadolu'da daha sonraki çağda görülen boyalı bardakların prototipi olabilir³².

Aşağı şehirden çıkarılan çanak çömleğin hamuru, işlenişi, perdah ve pişirilişi, tepedekilere bakınca daha arkaik bir özelliğe sahiptir. Sitadelde 2-3. üncü yapı katından çıkarılan ve içi dışı siyah, gri veya dışı siyah içi kahverengi astarlı çanak çömlek, aşağı şehrin II. hususiyle III. katında bulunanların benzeridir (şek. 92). Aşağı şehrin iskânı höyüğünkünden daha evvel sona ermiş, ve boyalı çanak çömleği kullanan insanlar, bugünkü düz tarlada oturmamışlardır. Bunu sitadeldeki sur da doğrulamaktadır. Çanak çömleğe göre tepenin 2-3 üncü yapı katı, aşağı şehrin II. tabakasıyla çağdaştır. Bu çağda açık, tahkimatsız bir yerleşme yeri olduğunu gördüğümüz aşağı şehir ve tepe, aynı zamanda

³⁰ Henüz yayınlanmamıştır.

³¹ Müzedeki yayınlanmamış örneklerden.

³² H. de Genouillac, *Céramique Cappadocienne II*, Lev. 34, 21.

iskân edilmiştir. Bu kültürün son safhasında aşağı şehir terkedilmiş, fakat tepe sağlam bir surla tahkim edilmiştir. Biz bu yer değiştirmeye sebep olan hâdiseleri aydınlatacak durumda değiliz. Yalnız, sitadelin son safhada tahkim edilmiş olması, tehlikenin arttığına ve aşağıda oturmanın mümkün olmadığına bir işaret sayılabilir. Ayrıca aşağı şehirdeki son yangın katının da yangından sonra iskân edilmemiş olması, bu felâkete maruz kalan insanların bir daha ilk yerlerine dönmediğini ve daha emin bir yere, yani sitadele sığındıklarını göstermektedir. Buna göre, Maltepe'nin aşağı şehri, İç ve Kuzey Anadolu'daki Bakır Çağı kültürünün ilk ve orta safhasına (M. ö. aşağı yukarı 2600-2300/2000), sitadel ise hem ilk, hem de son safhasında iskân edilmiştir (M. ö. aşağı-yukarı 2600-2000). Maltepe'nin Bakır Çağından önce (I. Alishar) iskân edilip edilmediğini, tepede yapılacak derin kazılar aydınlatabilir.

Ancak beş gün süren Maltepe kazısında elde edilen sonuç, bu bölgenin prehistoryası bakımından küçümsenmeyecek bir önemdedir. Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu'daki kazıların ışığı altında değerini bir kat daha arttıran Sivas çevresinin yeni malzemesi M. ö. üçüncü bin yılında mahallî özellikler gösteren büyük Anadolu kültürünün bir dalını, yani yukarı Kızılırmak bölgesine has yeni bir safhasını öğretmektedir.
